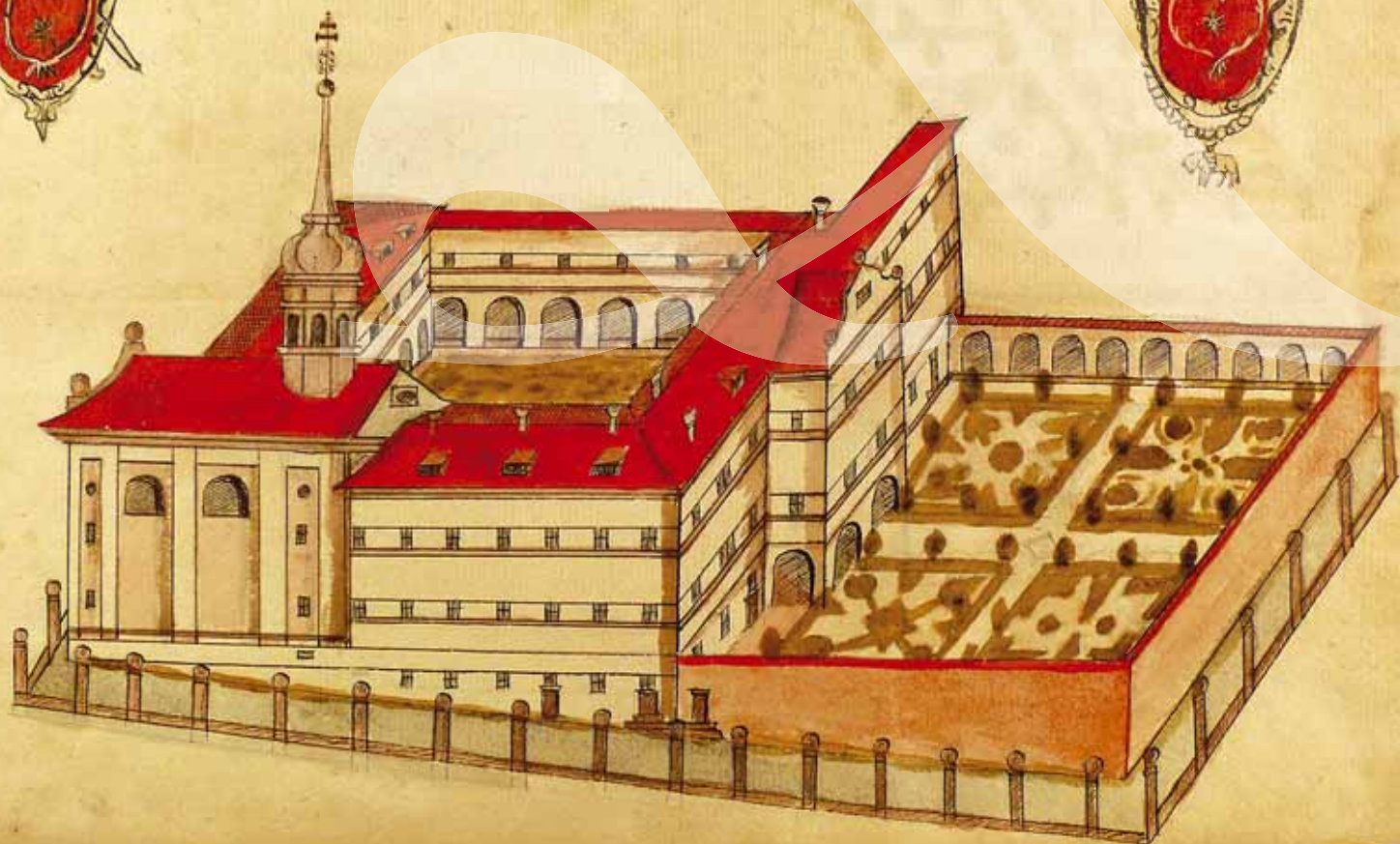

TŘI SLÁNSKÁ BAROKNÍ ZASTAVENÍ

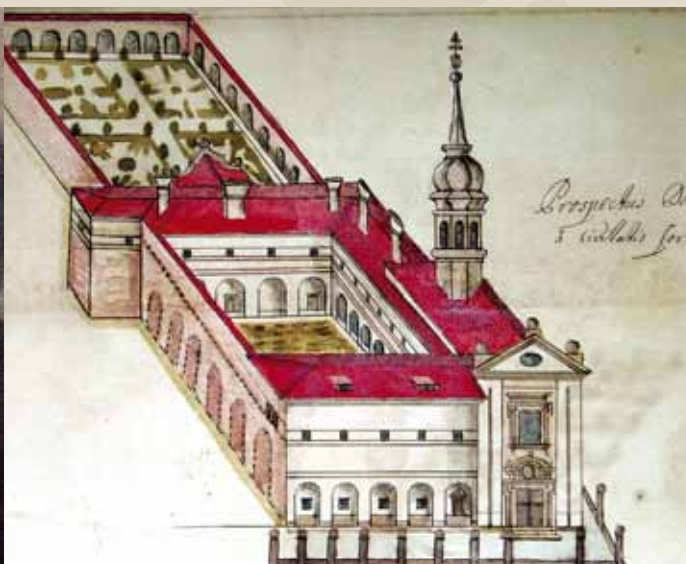
Prospectus Domus Slanensis à via Pragensi

Barokní památky stále pobledově dotvářejí naši českou krajinu a města, Slaný nevyjímaje. Barok na Slánsku a ve Slaném to však není jen monumentální architektura, ale i malba a plastika. Část tohoto fondu již zanikla, část se ukrývá v depozitářích, a vytvoří-li společnost podmínky, probíhá obnova děl. To je také příklad slánské kolekce františkánských obrazů, naše první zastavení, nazvali jsme jej františkánské nebe, je více intimní a předpokládá jisté porozumění františkánské spiritualitě.

Druhá zastávka Římské plány slánské koleje je věnována objevu v řádovém archivu piaristů v Římě. Zde se totiž nachází konvolut náčrtů slánské piaristické koleje. Nevíme, kolik měst v okolí má tak cenné zastoupení v římských archivech. Tento vydal svědectví o ušlechtilé podobě Slaného v době baroka, o architektuře jeho piaristické koleje. Letos na jaře si připomínáme 350. výročí položení jejího základního kamene.

A jsou také památky definitivně zaniklé, o jejichž bytí se dozvídáme jaksi zlomkovitě. Doba jim nepřála, mezi lidmi se vytratila víra, byl čas boření. Jak časté v dějinách. A tak třetí zastavení patří někdejší kapli Čtrnácti pomocníků na Lounském předměstí, kterou po roce 1780 zbourali. Zůstala však zachována její podoba na kresbě uložené ve slánském muzeu, rozměrný obraz a sochy. A tak trochu jsme překvapeni, že to nebyla až tak nepatrná a bezvýznamná stavba. Právě naopak.

Vydalo: Vlastivědné muzeum ve Slaném a odbor kultury Městského úřadu Slaný u příležitosti výstavy Tři slánská barokní zastavení. Text Vladimír Příbyl, grafická úprava Ivo Horňák. Tisk Kočka Slaný A. D. 2009.

I. FRANTIŠKÁNSKÉ NEBE

V refektáři slánského františkánského kláštera visely dva soubory obrazů františkánských světců, přičemž datování – rok 1766 – máme archivně doloženo zatím u rozsáhlejšího osmičlenného, ze kterého vystavujeme pět obrazů. Autorem je malíř pozdního baroka Jan Václav Spitzer († 1773), jenž byl na Slánsku činný ve Vraném, kde v tamním kostele zhotovil rozsáhlou freskovou výzdobu.

Symbolický střed kolekce představuje zakladatel řádu **sv. František z Assisi († 1226)**, jehož obraz byl nejvíce poškozen. V minulosti byl sice již restaurován, ale neodborně. Svědčí o tom použití hrubých tmelů a oprava některých poškozených míst přímo na plátno. To bylo zteřelé, krakelované a malba navíc vykazovala značné ztráty; jeho obnova byla proto poměrně komplikovaná. Svätý František je zde zpodobněn tradičně – v duchovním vytržení před Ukřižovaným. Prostředí doplňuje lebka a kniha Písma svatého. Při restaurování se ukázal na kříži i korpus Krista, což souhlasí s jednou ze Spitzerových kreseb, které sloužily jako podklad pro celý slánský soubor.

Druhé plátno zachycuje **sv. Antonína Paduánského († 1231)**, vrstevníka sv. Františka a vynikajícího kazatele. Spatřujeme jej v ustálené ikonografické konfiguraci – s malým Ježíškem na ruce; je to připomínka okamžiku, kdy se Antonínovi při rozjímání zázračně zjevil Spasitel jako dítě.

Výtvarně působivý je obraz **sv. Ludvíka z Toulouse († 1297)**, druhorozeného syna neapolského krále Karla II., který odmítl světské postavení a nakonec i biskupskou hodnost „podmínil“ vstupem do řehole menších bratří. Proto je namalován pod biskupským pluviálem v řeholním františkánském rouchu.

Dobu observantského hnutí reprezentuje **sv. Jan Kapistránský († 1456)**, který usiloval o řádovou reformu v duchu původní přísnosti; navštívil i Čechy a Moravu. Na slánském plátně drží terčík s trigramem Jména Ježíš, jež se také stalo symbolem observantů. Při minulé obnově byla deviza v terčíku nesprávně zjednodušena, dnes to restaurátorky napravily.

Dalším světcem, který ve spektru františkánské spirituality zastupuje reformátorské hnutí, je **sv. Petr z Alkantary († 1562)**, San Pedro de Alcántara, rodák ze španělské Salamanky, autor četných asketických a kontemplativních spisů. V barokní době byl tento světec ve františkánském prostředí velice oblíben, jeho spiritualita měla svým způsobem blízko ke karmelitánce sv. Terezii Veliké. Ve Slaném mu navíc v klášterním kostele postavili oltář, ten však později zanikl stejně jako jeho kamenná socha umístěná kdysi s jinými sochami v aleji před klášterem. Je zobrazen tradičně, adoruje prostý dřevěný kříž.

Zbytek kolekce – trojice františkánských světců sv. Didaca († 1463), sv. Bonaventury († 1274) a sv. Paschala Baylonského († 1592) – na své vzkříšení teprve čeká. Restaurátorské práce provedly akad. mal. Markéta Pavlíková a akad. mal. Lenka Helfertová.

J. V. Spitzer, obraz sv. Antonína Paduánského, 1766; původně ve slánském františkánském klášteře – snímek z průběhu restaurování a po obnově.

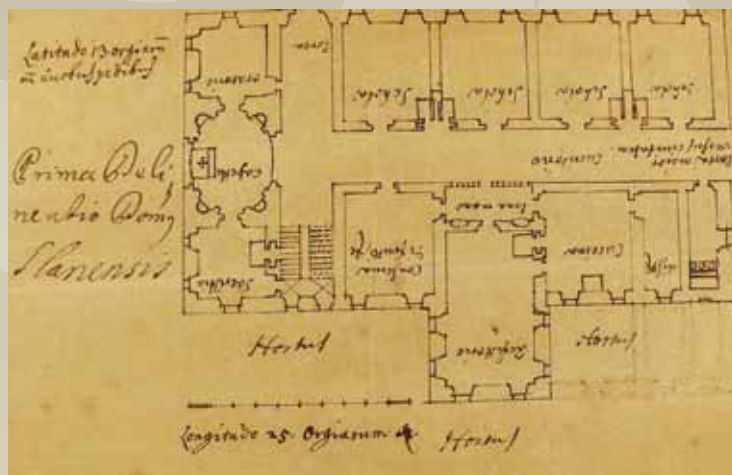
II. ŘÍMSKÉ PLÁNY SLÁNSKÉ KOLEJE

V nedávno publikovaném přehledu historické plánové dokumentace z italských a mimoitalských provincií v římském řádovém archivu piaristů je uvedeno devět plánů, které se váží ke stavbě slánské koleje. Tyto listiny mají pro nás zásadní význam, poskytují nám totiž poměrně přesnou představu o podobě koleje před její podstatnou úpravou v letech 1877–1878. Zajímavé je také sledovat, jak tehdejší architektonické návrhy procházely svým vývojem. Podmínkou realizace bylo schválení u generálního představeného v Římě.

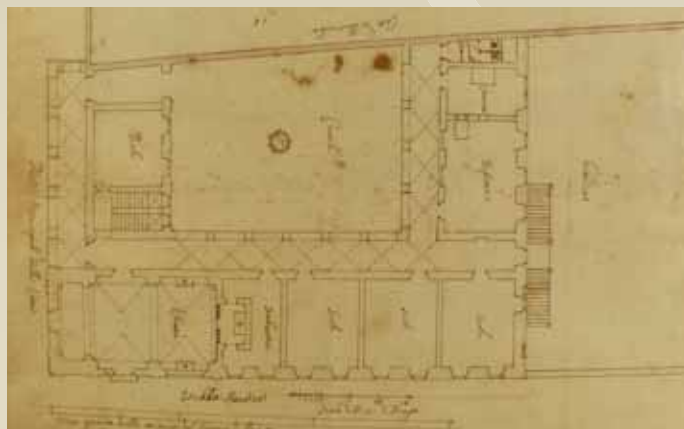
Při prohlídce římských dokladů rozlišíme tři etapy. Na počátku stál úvodní *první návrh*, který pochází z roku 1659 a byl rozpracován do trojice plánů. Charakterizuje je oválný prostor – oratoř. Tento projekt však nebyl realizován. Důvodem byl patrně nesouhlas řádového vedení s tím, aby se duchovní život slánské koleje až příliš svázal se zdejší farností. Zakladatel totiž v korespondenci připomínal, že oratoř bude pouze malá, jelikož kolej bude mít k dispozici děkanský kostel. Slánští piaristé však pro svou činnost potřebovali autonomii a tomu také odpovídající liturgický prostor, který navržená oratoř rozhodně nespĺňovala. Druhým aspektem pak byl určitě vlastní charakter staveniště, plány představovaly až ideální řešení a nebraly v potaz svažité terén.

Záhy na to, v roce 1660, vznikl *druhý návrh*, který se již podstatně přiblížil realizaci. I ten byl rozdělen do trojice výkresů. Zásadní změnou je v tomto případě kolejní kaple, nyní již umístěná do pravého traktu a přiléhající k ulici – toto řešení se ukázalo jako konečné. Za ní následovala sakristie a tři učebny; do zahrady se mělo vycházet po dvouramenném schodišti. V zadní části se také nalézal refektář a kuchyně. Čtvrtá učebna byla vedle schodiště do patra při podloubí do náměstí. Schodiště situované v místech dnešního Infocentra vedlo do prvního patra. Vlevo schodiště s okny do náměstí byl navržen prostor, který, jak je na výkrese výslovně uvedeno, mohl sloužit jako divadlo. Naproti se vstupovalo na chrámový kůr, chodba pak „obíhala“ kolejní kapli, mše svatě bylo možné sledovat ze dvou malých oratoří.

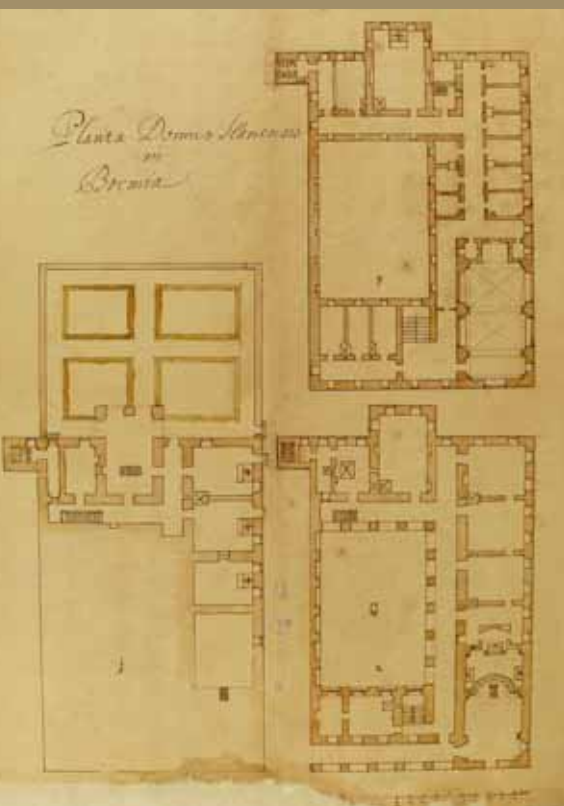
Za kaplí v patře byl zamýšlen hloubkový trojtrakt s chodbou, do které se otvíraly jednotlivé kolejní cely, mělo jich být čtrnáct. Projekt už počítal kvůli svažitému terénu i s částečným podsklepením a vycházel ze skutečnosti, že bude zachována stávající zeď na severní straně, ke které přiléhala trojkřídlá budova nové koleje. Jako konečný se ukázal *třetí návrh* (po roce 1660), který později překryla Štechova úprava. Na jednom plánu z římského archivu jsou zakreslena tři podlaží – podsklepená část, přízemí a patro. Je patrný kvalitativní posun směřující k osamostatnění budovy bez přímé vazby na okolní zástavbu a navíc s možností rozšíření koleje o jedno křídlo, půdorys má nyní pravoúhlou dispozici. Další podstatnou a příznivou změnou bylo řešení refektáře, jenž vystupuje ve formě rizalitu do zahrady, pod ním byl důvtipně navržen vstup do sklepních místností. Naši představu o vzhledu stavby zaostřuje jedinečná *dvojice vedut*

První návrh slánské koleje, 1659 – půdorys přízemí; Archivio storico della Curia Generalizia delle Scuole Pie di Roma.

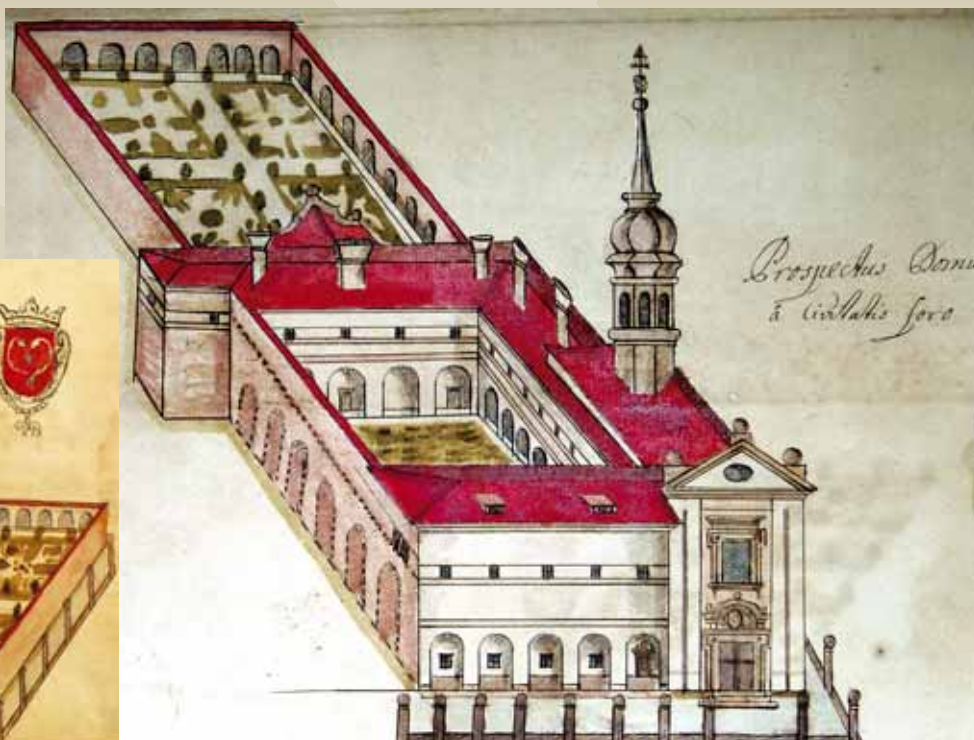
Druhý návrh slánské koleje, 1660 – nárys půdorysu přízemí; Archivio storico della Curia Generalizia delle Scuole Pie di Roma.

Třetí návrh slánské koleje, po r. 1660 – půdorys podzemní části, přízemí a patra; Archivio storico della Curia Generalizia delle Scuole Pie di Roma.

– pohled na kolej z náměstí a tehdejší Pražské ulice (dnešní Vinařického ulice). Poměrně podrobně vypovídají o dřívější úpravě průčelí. Zajímavý je zejména motiv zahradního rizalitu (v přízemí refektář, v patře kolejní kaple), který je zakončen štítem s volutami a koulemi na postamentech po stranách a na vrcholu tak jako i původní hlavní průčelí do náměstí. Zaujme i tehdejší barevnost fasády – aktivní články světlé, vpadlé plochy růžové. Arkáda kvadratury byla v této fázi otevřená a teprve později byla uzavřena. Na veduté z Pražské ulice vidíme i heraldickou výzdobu zakladatelů kaple – vlevo s infulí a berlou znak vyšehradského probošta Ferdinanda Leopolda Bennona z Martinic (†1691), vpravo Zlaté rouno Bernarda Ignáce z Martinic (†1685).

Můžeme předpokládat, že kolej byla v podobě, jak je nakreslena na italských vedutách, dokončena v roce 1666, o slavnosti Zvěstování Panny Marie 25. 3. 1667 se piaristé také do ní přestěhovali. V roce 1726 pak bylo vystavěno již dříve uvažované čtvrté – severní – křídlo kvadratury. Původní architektonický výraz barokní koleje se dodnes nejvíce uplatňuje na kapli, která však byla podstatně upravena po požáru, jenž postihl město 2. 8. 1795. Po velkém ohni se zřítla klenba a tehdy zanikla i značná část freskové výzdoby.

Veduta slánské koleje, 1683 – pohled z náměstí; Archivio storico della Curia Generalizia delle Scuole Pie di Roma.

Veduta slánské koleje, 1683 – pohled z ulice; Archivio storico della Curia Generalizia delle Scuole Pie di Roma.

III. ZANIKLÁ KAPLE ČTRNÁCTI SV. POMOCNÍKŮ

Ve sbírkách slánského muzea se nachází pozoruhodná kresba zaniklé kaple Čtrnácti svatých pomocníků od Matěje Jindráčka, která stávala na Lounském předměstí naproti sokolovně. Svatyně byla založena v roce 1738 a zrušena za josefínských reforem. Poté byl oltář přenesen do kostela sv. Jakuba v Lidicích u Slaného, kde se zachoval dodnes.

Na vystavené kresbě je pozdní barok reprezentován dynamickou úpravou fasády, zejména tvarováním štítu s rokokovými volutami, na kterých sedí postavy andělů. Ty adorují kříž na segmentovém štítu, jeden má v rukách mučednickou palmu a druhý vavřínovou korunu. Uprostřed je umístěn monogram Jména Ježíš – IHS – a pod ním tři hřeby připomínající ukřižování. Okno nade dveřmi doplňuje klasicistní feston, kaple byla zaklenuta kupolí, kterou završovala zděná lucerna; autor zachytil i jednu z postranních apsid.

Architektonickou analogii provedení štítu kaple bychom ve Slaném našli na průčelí slánského děkanství. Také zde dva andělé se znaky reprezentujícími děkanství adorují kříž umístěný ve středu. Při opravě slánské fary v 19. století došlo ke zjednodušení profilace štítu, která již neodpovídala novým estetickým představám.

O výtvarném řešení interiéru kaple vypovídá zmíněný oltář se sochami sv. Petra a sv. Pavla. Slohový rozbor oltářní architektury a dvojice pozdně barokních soch (kol. r. 1760) nás přivádí k sochařské výzdobě hlavního oltáře v kostele svatého Gottharda ve Slaném; všechna díla pocházejí patrně ze stejné řezbářské dílny.

Neméně zajímavý je samotný oltářní obraz, který je uložen ve slánském muzeu. Je na něm vypořádáno Čtrnáct svatých pomocníků v nouzi – sv. Achác, sv. Barbora, sv. Blažej, sv. Cyriak, sv. Diviš, sv. Erazim, sv. Eustach, sv. Jiljí, sv. Jiří, sv. Kateřina, sv. Krištof, sv. Markéta, sv. Pantaleon a sv. Vít. Zejména v době baroka byli tito světcí vzýváni i pro příslib, že ti, kteří se k nim s důvěrou v nouzi obrátí, budou spaseni.

Z původní kaple se tak zachovala malba, která je cenným dokladem slánské historie. Poněkud matoucí skutečnost, že na plátně vévodí nad rámeček Čtrnácti pomocníků i dvě postavy světců – sv. Jakub a sv. Jan Křtitel, je dána tím, že obraz byl po zrušení kaple přenesen do kostela v Lidicích, který je svatému Jakubovi zasvěcen. Dříve však nesl společné zasvěcení – sv. Jakubovi i sv. Janu Křteli, jenž býval patronem kaple, která stála poblíž. Když v roce 1880 vytvořil nový oltářní obraz pro lidický kostel František Sequens, namaloval již jen sv. Jakuba – sv. Jan Křtitel ustoupil do pozadí, původní obraz uložili a posléze předali do slánského muzea.

Řada ne zcela šťastných přemalůb nás vybízí k restaurátorskému průzkumu, abychom zjistili podobu a uměleckou kvalitu původního díla.

Kaple Čtrnácti svatých pomocníků ve Slaném, kresba Matěje Jindráčka, ze sbírek Vlastivědného muzea ve Slaném.